

RUMST EN GILBERT VAN SCHOONBEKE

In 2019 is het 500 jaar geleden dat Gilbert van Schoonbeke in Antwerpen het levenslicht zag. Wie was deze Antwerpse bouwondernemer, projectontwikkelaar en financier? Wat heeft Rumst met Van Schoonbeke te maken en omgekeerd?

Buste van Van Schoonbeke (Maagdenhuis Antwerpen)

Leven

Gilbert van Schoonbeke werd in 1519 te Antwerpen geboren als onwettig zoon van Gilbert van Schoonbeke sr. en Beatrijs van der Veken. Vader van Schoonbeke had zich in 1507 ingeschreven als poorter van Antwerpen. Hij was wellicht afkomstig uit het prinsbisdom Luik, en hij gebruikte in Antwerpen de naam Gilbert de Beurieu. Vader Van Schoonbeke huwde met Anna Moens. Het huwelijk bleef kinderloos. Na het overlijden van zijn eerste vrouw huwde hij met Anna Stegemans, dochter van een rijke koopman. Zijn stiefmoeder zou Gilbert junior bij het begin van zijn carrière steunen. Daar de zoon een onwettig kind was kon hij bij het overlijden van vader Gilbert niets erven. Na zijn huwelijk in 1544 werd hij gelegitimeerd.

In 1544 zou Gilbert huwen met de zeventienjarige Elisabeth Hendrickx. Zij was enig en wettig kind. Haar vader was enkele jaren voordien overleden. Bij haar huwelijk bracht ze een flink bedrag mee. Het huwelijk werd gezegend met zes kinderen. Op slechts 37-jarige leeftijd (1556) overleed hij in zijn huis 'De Keyser' in de Minderbroedersrui te Antwerpen.

Elisabeth Hendrickx (Maagdenhuis Antwerpen)

Van Schoonbeke leefde in Antwerpens Gouden Eeuw. De haven was de belangrijkste van Europa. In 1560 was het aantal inwoners gestegen naar 100.000. Door die bloei werd in 1561 begonnen aan de bouw van een nieuw stadhuis. Nadien ging het bergaf met de bloei van de stad. In 1566 hield de Beeldenstorm er erg huis. De Spaanse Furie van 1576 maakte het nog erger. In 1585 nam Farnese de stad opnieuw in. De bevolking trok massaal weg. Er bleven nog maar 40.000 inwoners over. Het ergste overkwam de Antwerpenaren als de Hollanders in 1587 de Schelde sloten.

Van Schoonbeke als ondernemer

Na de dood van zijn vader in 1540 werd de jonge Gilbert waagmeester. Al jong, vanaf 1542, kocht hij panden op en sloopte ze. Op de plaats die hij aldus creëerde trok hij nieuwe straten, verkavelde hij de gronden en verkocht deze met de nodige winst. Hij was niet alleen bouwondernemer maar ook een echte projectontwikkelaar. De economische groei in Antwerpen maakte van vastgoedspeculatie een lucratieve bezigheid. Op zijn eentje was hij verantwoordelijk voor een derde van het nieuwe stratenplan van het 16de-eeuwse Antwerpen. Toch bouwde hij ook meer dan 3000 huizen en panden. Hij realiseerde o.a. de Stadswaag, de Vrijdagmarkt, het Leiekwartier en het Tapissierspand op de plaats waar nu de Bourlaschouwborg staat.

Hij creëerde vaak economische activiteit op deze pleinen. Zo installeerde hij op de Stadswaag de Nieuwe Waag, een weeg- en belastinggebouw, dat hij ook zelf zou exploiteren. In het Tapissierspand kwam de centrale verkoophal voor tapijten. Op de Vrijdagmarkt kwam een permanente marktplaats voor de oudleerkopers van de stad. Het Leiekwartier verkavelde hij voor residentiële bebouwing. Van Schoonbeke was duidelijk een visionair ondernemer.

Voor al zijn projecten was een zeer goede verstandhouding met het stadsbestuur levens- belangrijk. Voor wat hoort wat. Van Schoonbeke betaalde heel wat smeergeld aan de stedelijke machthebbers. Maar ook voor zijn latere projecten kon hij vaak rekenen op de steun van de hoogste instanties, met name Keizer Karel en landvoogdes Maria van Oostenrijk.

Stadsmuren

De eerste helft van de 16de eeuw was niet altijd even rustig voor onze streken. Maarten van Rossum trok in 1542 al plunderend door onze gewesten. Hij belegerde Antwerpen maar zijn

Maarten van Rossum

aanval werd afgeslagen. Overal waar hij voorbijtrok liet hij een spoor van vernieling achter. Ook **Rumst** liet hij na zijn doortocht verwoest achter.

Keizer Karel en landvoogdes Maria van Hongarije gaven de opdracht om de stadsmuren van Antwerpen te vernieuwen. Het Antwerps stadsbestuur slaagde er maar niet in, wegens corruptie en financiële moeilijkheden, de muren te vernieuwen. Ten einde raad zou de stad zich in 1549 richten tot Gilbert van Schoonbeke. Hier zag zijn ondernemerszin onmiddellijk enorme mogelijkheden liggen. Hij zou niet enkel de stadswallen aanleggen maar ook de stad uitbreiden. Dit was noodzakelijk omdat Antwerpen op dat moment de belangrijkste havenstad van Noord-Europa was. De bevolking was sterk toegenomen en de haven had meer ruimte nodig voor al haar economische activiteiten.

Kaart Antwerpen van Virgilius Bononinsis (stad Antwerpen; Plantin-Moretus)

Nieuwstad

Voor zijn gedurfd plan liet Van Schoonbeke zijn oog vallen op de moerassige gronden ten noorden van de stad, tegenwoordig het Eilandje. Hier zou hij de Nieuwstad oprichten. Het zou een volledig nieuwe havenwijk worden. In 1549 werd begonnen aan dit gigantisch project. Dit deel werd bij de stad gevoegd en ook ommuurd.

Van Schoonbeke liet drie nieuwe kanalen/vlieten loodrecht op de Schelde aanleggen, de

Brouwersvliet, de Graanvliet en de Timmervliet. Deze vlieten werden met elkaar verbonden. De bouw van de eerste twee verliep redelijk vlot. Door juridische conflicten werd de derde vliet pas in 1557 voltooid. Door deze kanalen zorgde hij voor extra havencapaciteit. Er konden vanaf dan 100 schepen meer aanleggen. Tussen 1564 en 1568 werd het Hanzehuis of Oostershuis gebouwd. Het lag tussen de tweede en derde vliet. Dit gebouw had een enorme capaciteit aan opslag en kantoren. Een zware brand vernielde het in 1893. De gronden tussen de vlieten kregen een woon- en industriële functie. Met de verkoop van woningen en industriële panden kon Van Schoonbeke zijn enorme onderneming

financieren.

*Snedes uit de kaart van Virgilius Bononinsis
(stad Antwerpen; Plantin-Moretus)*

De economische ontwikkeling van de Nieuwstad kwam moeilijk op gang door politieke en religieuze problemen. Napoleon liet het tweede en derde kanaal vervangen door het Bonapartedok. De Nieuwstad vormt tegenwoordig het hart van het 'Eilandje'.

Dat hij een vooruitziend ondernemer was blijkt uit het feit dat hij ervoor zorgde van niemand afhankelijk te zijn. Hij had alles zelf in handen: bakstenen kwamen uit zijn eigen steenovens (11 in totaal) in de Rupelstreek (Hemiksem), zijn hout ontgon hij in zijn bossen in Buggenhout, voor de kalk had hij zijn kalkovens in Namen en zijn turf kwam uit Veenendaal (Nederland).

Brouwerijen

Het orgelpunt van zijn plan was het oprichten van brouwerijen in de Nieuwstad. Van Schoonbeke begreep als ondernemer heel goed dat met de accijns op bier brouwen in Antwerpen veel geld te verdienen viel.

Het dagelijks bierverbruik in de stad Antwerpen was ongeveer 1 liter per dag per hoofd. Bier was de volksdrank bij uitstek. Er werden ook verschillende soorten bier gebrouwen, o.a. koyte, knol cleyn bier, blancx bier en halff stuyvers bier. De Antwerpse bierproductie was in de eerste helft van de 16de eeuw niet in staat om aan de grote vraag te voldoen. De grote oorzaak hiervan was de slechte waterkwaliteit. Door de nabijheid van de Schelde was het water te brak voor de bierproductie. Men was aangewezen op invoer van bier. Het meeste ingevoerde bier kwam uit de onmiddellijke omgeving van Antwerpen: Berchem, Borgerhout, Deurne, Merksem en Wilrijk. Maar ook uit **Rumst en Walem** werd bier ingevoerd. Ook bier uit Lier, Leuven, Hoegaarden en Zoutleeuw vond zijn weg naar Antwerpen. Invoer van bier was duur. Er werd ook bijna niets uitgevoerd. Hierdoor liep de stad veel accijnzen mis. De Antwerpse brouwerijen situeerden zich rond de huidige Kammenstraat, een verbastering van Cammerstraat.

Door de hoge accijns gingen veel stedelingen buiten de stad hun pint pakken. Via lobbywerk zorgde Van Schoonbeke ervoor dat Keizer Karel dit in 1552 verbood. Dit was het uitgangspunt om, als pachter van de bieraccijnzen, met de brouwers te gaan onderhandelen om naar de Nieuwstad te verhuizen. Dit kon evenwel enkel door de brouwers voldoende garanties en positieve economische vooruitzichten te geven. Natuurlijk verdiende hij ook veel geld door de verhuis van de brouwers.

Hij wilde in de Nieuwstad tussen de eerste en de tweede vliet 24 brouwerijen oprichten.

In 1553 begon hij aan het bouwen van zijn brouwerijen. Voor deze enorme onderneming had hij veel werkvolk nodig. De stad kreeg zelfs van Karel V de toelating om vreemde ambachtslui aan te werven. Het was in die tijd immers erg ongebruikelijk ambachtslui aan te werven die geen deel uitmaakten van de stedelijke ambachten.

Door het stadsbestuur en het hoogste gezag bij dit project te betrekken leek het zoveelste succes in de maak. Keizer Karel investeerde zelf in het project. Gaspar Schetz steunde hem als adviseur van de regering.

In een tijdsspanne van 2 jaar moest hij van de stad tussen de eerste en de tweede vliet 14 brouwerijen oprichten: 7 of 8 op de noorderkaai van de eerste vliet, de rest op de zuiderkaai van de tweede vliet. Na deze eerste reeks brouwerijen moest hij er nog 6 bouwen tussen de eerste en de tweede vliet.

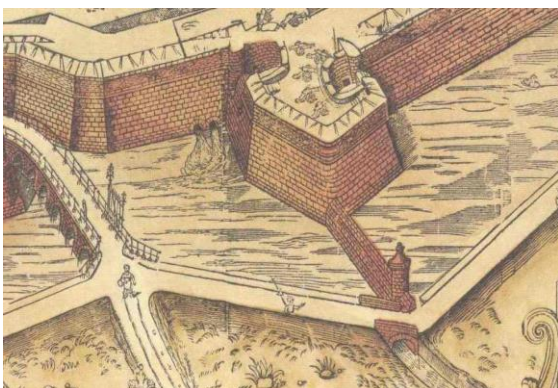
Indien dit niet volstond moesten er nog 8 bijgebouwd worden. Alle brouwerijen hadden verplicht een zolder en een kelder. Van Schoonbeke verkreeg ook het recht om langs de vlieten vier kranen te plaatsen. Het was duidelijk dat men van de Nieuwstad een belangrijk economisch centrum wilde maken.

Na één jaar traden al 10 brouwerijen in werking. Van de 10 andere zouden er maar 6 in de Nieuwstad komen. De andere kwamen in de oude stad.

De brouwerijen kregen de volgende namen:

- Aan de noordzijde van de eerste vliet kwamen van oost naar west:
 - Het Vercken, De Gouden Sleutel, Hemelrijck, De Ketel, **Rumpst**, Het Waterhuis of Brouwershuis, De Roosen Hoet, De Gulden Leeuw, De Silveren Sleutel, De Drije Snoexkens en Het Vlies.
1. Aan de zuidzijde van de tweede vliet kwamen van oost naar west:
- Het Gulden Cruys, De (Witte) Lelie, De Roose, Den Aren(t), Den Bonten Mantel, Backersveer.

Misschien wel het grootste probleem voor Van Schoonbekes brouwerijen was water. Hij had de brouwers beloofd dat hij voor voldoende en goed water zou zorgen. Het water van de Nieuwstad voldeed echter niet aan de vereisten. Het water van de stadsvesten was geschikt. Maar hoe dat water in de brouwerijen krijgen? Van Schoonbeke vond hiervoor een geniale oplossing: het 'Waterhuis' en de 'Brouwersbuis' die water van de stadsvesten naar de brouwerijen brachten. Het 'Waterhuis' kreeg later de naam 'Brouwershuis'.

Rode poort met opening naar Brouwershuis (plan 'Antwerpen in vogelvlucht' van Vergilius Bononiensis)

Het water kwam uit de vesten waar de Herentalse vaart het Schijnwater in de stad bracht. Men had in de vestingmuur een gat gemaakt waardoor het water via een ondergrondse, gemetselde leiding van de Rode Poort, ter hoogte van de huidige Paardenmarkt, in het Waterhuis kwam. Via een loden buis werd het water naar de vergaarbak in het Waterhuis geleid. Door een soort machine die voorzien was van emmers werd het gegoten in een kleinere vergaarbak om via buizen naar de brouwerijen te worden geleid. De machine werd aangestuurd door een rosmolen.

Het Brouwershuis

Toen men in maart 1554 begon te brouwen waren het Waterhuis en de Brouwersbuis nog niet klaar. Van Schoonbeke was verplicht om elders goed water te halen. Hij ging met 4 schepen goed Rupelwater halen te **Rumst**. De bevoorrading van de 10 brouwerijen met waterschepen gedurende twee jaar was een dure aangelegenheid. Hij zou hiervoor 3.694 gulden betalen. De waterschepen werden na zijn dood verkocht.

Zijn monopolie op de bierproductie en de accijnzen op het bier waren een doorn in het oog van velen. Al vlug werd de roddel verspreid dat het Rupelwater slecht was en het bier van bedenkelijke kwaliteit. Door de afgunst van andere families en het moeilijke economische klimaat werd er een vijandige sfeer gecreëerd. Er brak oproer uit. Uiteindelijk vluchtte Van Schoonbeke naar Brussel.

Na zijn dood, op 16 december 1556, volgden er jarenlange processen tussen zijn erfgenamen, de stad, de brouwers, schuldeisers. Eind 1557 besloot zijn echtgenote de erfenis te verwerpen.

De brouwerij "**Rumpst**" werd op 1 mei 1557 geteisterd door brand. De brouwer, Geert Broers, moest minder belasting betalen maar met deze korting werden de herstellingen aan de brouwerij betaald. Daarna werkte de brouwerij opnieuw op volle toeren.

In 1561 verkocht de stad Antwerpen 5 brouwerijen van de brouwerijonderneming van Van Schoonbeke, waaronder de brouwerij "**Rumpst**". De koper veranderde echter van mening en kocht een andere brouwerij. In 1563 werd de brouwerij "**Rumpst**" dan uiteindelijk toch verkocht.

Een familie die vaak voorkomt in het leven en werk van Gilbert van Schoonbeke is de familie Schetz. Deze Antwerpse familie was een belangrijke en rijke handelaarsfamilie. Melchior Schetz, die gehuwd was met Anna Van Stralen, kocht in 1559 de **heerlijkheid Rumst** van Willem de Zwijger, van Oranje-Nassau. Melchior werd ook schepen van Antwerpen. De kleinzoon van Melchior Schetz had geldproblemen. De heerlijkheid Rumst werd verkocht aan Christoffel Gretsil, graaf van Oostfriesland, dat voorbij Groningen deels in Nederland, deels in Noord-Duitsland ligt.

Besluit

Dat Van Schoonbeke zijn tijd ver vooruit was op het gebied van ondernemen is zeer duidelijk. Men was in de 16de eeuw nog niet rijp voor deze manier van ondernemen. Wat deze man in zijn korte leven heeft kunnen verwezenlijken is fenomenaal. Van Schoonbeke heeft in korte tijd het beeld van de stad heel erg veranderd.

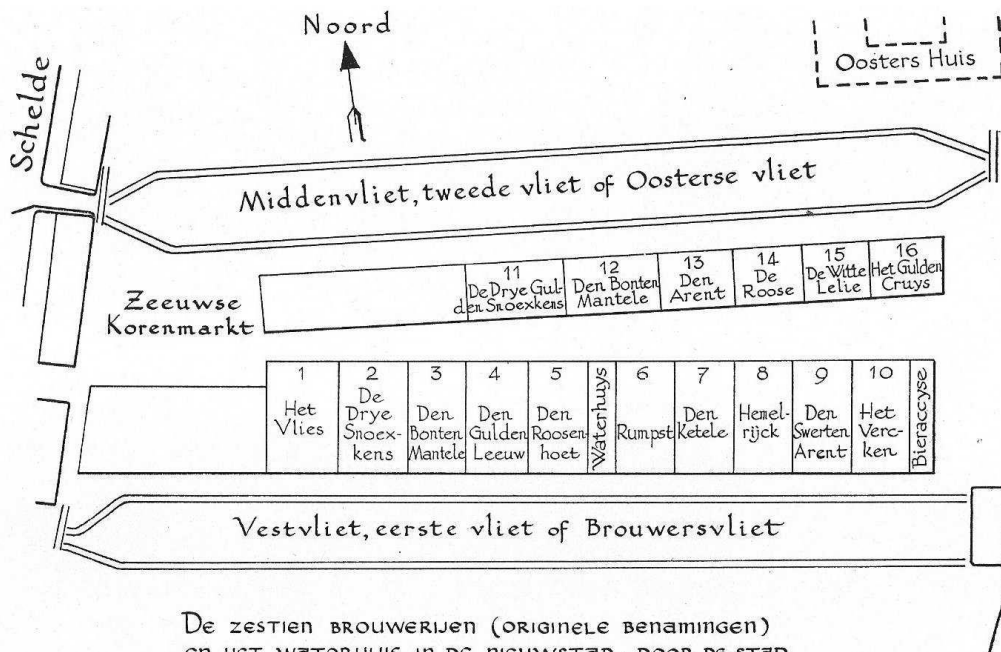
Toch blijven voor ons nog enkele vragen onbeantwoord.

- Waarom kwam hij tot in Rumst om water te halen? Was het water dichterbij Antwerpen niet goed genoeg voor het brouwen?
- Heeft de naam 'Rumpst' van één van zijn brouwerijen met dit water halen te maken? Waarschijnlijk is dat inderdaad zo.
- Het is opmerkelijk dat Melchior Schetz de **heerlijkheid Rumst** kocht enkele jaren na de dood van Van Schoonbeke. Heeft het water van Rumst hier iets mee te maken of is dat te ver gezocht?

Rumst is enkele jaren belangrijk geweest voor het dagelijks bier van de Antwerpenaar. Misschien een idee om in Antwerpen een biertje 'Rumpst' te brouwen, als dank voor het Rumsts water.

Huidig zicht op het Brouwershuis. Rechts ervan stond brouwerij 'Rumpst'

De zestien brouwerijen (originele benamingen) en het waterhuis in de nieuwstad, door de stad ANTWERPEN verworven na de dood van GILBERT VAN SCHOONBEKE (NAAR P.GÉNARD)

Bronnen:

1. Ivan Derycke, Karen Minsaer, Hugo Soly, Wim Van Craenenbroeck, Johan Veeckman, 'Gilbert van Schoonbeke', visionair ondernemer in Antwerpens Gouden Eeuw, Pandora Publishers NV (Antwerpen 2019).
2. Hugo Soly, 'De brouwerijonderneming van Gilbert van Schoonbeke (1552-1562)', Belgisch tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis, 46 (1968) 337-392 en 1166-1204.
3. Stad Antwerpen.
4. Chris Verbruggen, 'De quaeie jaeren', Geschiedkundige kring Rumesta.
5. Hans van Grieken, 'De Koninck van Antwerpen', van ambacht tot industrie 1950-1959, verhandeling, universiteit Antwerpen.
6. Museum 'Het Maagdenhuis' Antwerpen.

Walter Frans